

## הצדק בשיטת רבי יוסי

למדנו בפרק הקודם את שיטת רבי יהודה בקובעו פסק הלכה, כשלעתים נובע פסקו לא מתוך שמועתו אלא משיקולים פסיכולוגיים. עוד תנא שרבי מצא לנכון להוסיף נימוקים אצל אחדים מפסקיו הוא רבי יוסי. בזה רומז לנו רבי, שהפסקים אינם באים משמועותיו, מן המסורת שרבי יוסי שמע מרבותיו, אלא מטעם אחר. מספר המשניות עם נימוקי הטעם מצומצם אצלו בהשוואה למספרם אצל רבי יהודה, אבל הנמקתו ברורה. בכמה משניות שרבי יוסי חולק בהן על חביריו, הם פוסקים לפי הדין המפורט במשנה. את העיקרון המביא את רבי יוסי לדעתו החולקת אנו רואים בעליל במשנה: "השוכר פרה מחברו והשאילה לאחר ומתה כדרכה ישבע השוכר שמתה כדרכה והשואל ישלם לשוכר. אמר רבי יוסי: כיצד הלה עושה סחורה בפרתו של חברו, אלא תחזור פרה לבעלים"<sup>1</sup>. חכמים פוסקים על פי הדין הקבוע: "השואל משלם את הכל, נושא שכר והשוכר נשבעין על השבורה ועל הש"בויה ועל המתה"<sup>2</sup>, ופטורים על ידי השבועה מתשלום. טען רבי יוסי נגדן: אם אתם הולכים בדרך זו, נמצא הצדק האמיתי מקופח, בשעה שבעל הפרה מפסיד, השוכר "עושה סחורה", מרוויח מהפסדו רווח שאינו מגיע לו. משום כך גם אין נוסח פסקו — השואל ישלם לבעל הפרה — כי זה היה בניגוד לדין השומרים שהבאנו קודם, אלא בניסוח ששומעים ממנו את נימת הצדק שרבי יוסי דורש עבור בעל הפרה: "תחזור פרה לבעלים".

בבדקנו משניות נוספות אנו מוצאים, שגם בהן העיקרון המנחה את רבי יוסי. — במפורש או בגלום — הוא להגיע לצדק האמיתי, גם כשהוא אינו תואם, לכאורה, את הצדק הפורמאלי. "שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים, זה אומר שלי מאתים וזה אומר שלי מאתים, נותן לזה מנה ולזה מנה, והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו. אמר רבי יוסי: אם כן מה הפסיד הרמאי? (רש"י: לא יודה לעולם על האמת), אלא הכל יהא מונח עד שיבא

אליהו" <sup>3</sup>. וכן דעת רבי יוסי במשנה הבאה: "וכן שני כלים אחד יפה מנה ואחד יפה אלף זוז, זה אומר יפה שלי וזה אומר יפה שלי נותן את הקטן לאחד מהן, ומתוך הגדול נותן דמי קטן לשני, והשאר היא מונח עד שיבוא אליהו. אמר רבי יוסי, אם כן מה הפסיד הרמאי, אלא הכל היא מונח עד שיבוא אליהו" <sup>4</sup>. נכון, אפשר לתת כפסקם של החכמים לכל אחד משני התובעים מנה אחת (או דמי הכלי הקטן), בלי לעשוק אחד מהם, אבל בדרך זו אין משיגים את הצדק, כי "מה הפסיד הרמאי" באופן זה? אין הוא נוטל סיכון על עצמו בנסיגונו לגזול מחבירו. טענת חכמים נגד רבי יוסי היא, כי לפי פסקו מפסיד גם ההגון, שאינו מקבל אפילו מנה אחת מתוך המתאיים שהפקיד. תשובת רבי יוסי היא, שכך מוטב לו, ובנוגע להפסדו (הזמני) שהוא מפסיד ישיב רבי יוסי בתשובת חכמים אליו, שזה גרם לו בעצמו את נזקו כשהאמין לחבירו בשעה שמסר את פקדונו בנוכחותו, בלשון הגמרא בפי הנפקד: "אנתו גופייכו לא קפדיתו אהדדי" <sup>5</sup> (אתם עצמכם לא הקפדתם זה על זה אם הוא הגון או לא). שתי משניות אלה סדורות בהמשך למשנה הנזכרת קודם, ובשלשתן פוסק רבי יוסי לפי שיטתו, שיטת הצדק.

"מי שפרע מקצת חובו, רבי יהודה אומר יחליף [את השטר], רבי יוסי אומר, יכתוב שובר. אמר רבי יהודה, נמצא זה צריך להיות שומר שוברו מן העכברים! אמר לו רבי יוסי, כך יפה לו, ולא יורע כוחו של זה" <sup>6</sup>. דעת רבי יהודה היא לפי ההגיון, רבי יוסי מתנגד לדעתו. בדרך זו "יורע כוחו" של מלוה, שעשה טובה ללוה, המפסיד את אחריות הנכסים על חלק המלוה שטרם שולם, מיום ההלוואה עד יום התשלום החלקי הראשון. כמו שאמר רבי יוסי: "ויכתבו שובר, ומפני שני דברים אמרו כותבים שובר, אחת כדי שיכוף לפרועו ואחת כדי שיגבה מזמן ראשון" <sup>7</sup>. אם מחייבים את הלוה לשמור את שוברו ימהר לפרוע את חובו; ואם מכבידים על אחד מן הצדדים, מטילים בצדק את מעמס השמירה על הלוה, וכפי שעונה שם רבא <sup>8</sup>: "אמר ליה רבא, אין, 'עבד לוח לאיש מלוה'" <sup>9</sup>.

עקרון הצדק בולט בפסקים נוספים של רבי יוסי. "מרחיקין את האילן מן הבור עשרים וחמישה אמה... אם הבור קדמה, קוצץ ונותן דמים, ואם האילן קדם, לא יקוצץ, ספק זה קדם וספק זה קדם לא יקוצץ. רבי יוסי אומר, אף על פי שהבור קודמת לאילן לא יקוצץ, שזה חופר בתוך שלו וזה נוטע

בתוך שלו" 10. זכויות הבעלות על הקרקע מוגבלות על ידי מיצריו, ורק על ידם. אין אפשרות להגביל אותם לשימוש רגיל לטובת בר מיצרו, כשלשניהם זכויות שוות, ואין לאחד עדיפות על חבירו. דומה גישת רבי יוסי גם במשנה הקודמת. "מרחיקין את המשרה מן הירק ואת הכרישין מן הבצלים ואת החרדל מן הדבורים, רבי יוסי מתיר בחרדל" 11. המשנה הקודמת דורשת להרחיק זיהומי סביבה ממקום שגרים בו בני אדם. כן היא דורשת מבעל המיצר להרחיק מן הגבול עם השכן גידולים הגורמים לו נזק. בנוגע לחרדל חולק רבי יוסי לפי נימוקו בגמרא: "שיכול לומר לו עד שאתה אומר לי הרחק חרדלך מן דבורי הרחק דבורך מן חרדלי, שבאות ואוכלות לגלוגי חרדליי" 12. אין לתת עדיפות לבעל הדבורים. בעל החרדל אינו גורם נזק מעבר לגבולו, כי הדבורים באות מיזמתם לתוך שדהו; על בעל הדבורים לזהר ולהרחיק את הדבורים מגורם הנזק שמעבר לגבולות רשותו.

לעומת זה אומר רבי יוסי: "המקיף את חברו משלש רוחותיו וגדר את הראשונה ואת השניה ואת השלישית, אין מחייבין אותו [להשתתף בהוצאות]. רבי יוסי אומר אם עמד וגדר את הרביעית, מגלגלין עליו את הכל" 13. אמנם אי אפשר לדרוש מן הבר-מצרא שישתתף בהוצאות שהוציא שכנו. אבל אם הוא מבצע פעולה, שבאמצעותה הוא רוצה להנות מן העבודות ומן ההוצאות של שכנו, זה יכול לדרוש ממנו בצדק, שיקבל עליו את חלקו בהוצאות שהוציא על העבודות שכבר ביצע.

גם בדינים הבאים אנו מוצאים שרבי יוסי הולך לפי שיטתו: "ואלו דברים אמרו מפני דרכי שלום... מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום, רבי יוסי אומר גזל גמור. מציאת חרש שוטה וקטן יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום, רבי יוסי אומר גזל גמור; עני המגקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום, רבי יוסי אומר גזל גמור וכו'" 14. מן הדין צודקים חכמים המקלים. בכל הפעולות הנזכרות במשנה חסר מעשה קנין, והחפצים (מציאה וכו') נשארים הפקר כמקודם. את הבעלות עליהם קבעו חכמים רק מפני דרכי שלום, ואין לדרוש על ידי דיינים החזרתם ממי שלקח אותם בכוח מידי המוציא וכו'. לפי הגמרא 15 אפילו רבי יוסי המחמיר אומר רק גזל דרבנן שמוציאים מידי הגולן על ידי הדיינים. גם רבי יוסי מסכים, שאין כאן גזל דאורייתא, ועל ידי זה, לפי רש"י, "גזל מליא לא הוי

ליפסל לעדות ולעבור עליו בלאו" <sup>16</sup> כל זמן שחסר מעשה קנין.

"פועל שאינו מאמין לבעל הבית [שהפריש מעשרות] נוטל גרוגרת אחת ואומר, זו ותשע הבאות אחריה עשויות מעשר על תשעים שאני אוכל, זו עשויה תרומת מעשר עליהן ומעשר שני באחרונה ומחולל על המעות וחושך גרוגרת אחת. רבי שמעון בן גמליאל אומר לא יחשוך מפני שהוא ממעט מלאכתו של בעל הבית, רבי יוסי אומר לא יחשוך מפני שהוא תנאי בית דין" <sup>17</sup>. גם כאן הולך רבי יוסי לפי שיטתו. בניגוד לתנא קמא האומר חושך גרוגרת אחת מבעל הבית, כדי שלא לקפח אותו בעבודתו, אומר רבי יוסי, שאין לו לפועל לחשוש מפני גזל שגוזל כביכול מבעל הבית; כי תנאי בית דין הוא שמותר לו להפריש את הגרוגרת לתרומת מעשר על חשבון בעל הבית.

"הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה, מפני שחשודה לחלוף. אמר רבי יוסי, אין אנו אחראים לרמאין, אינו מעשר אלא מה שהוא נוטל ממנה בלבד" <sup>18</sup>. כאן מרחיק רבי יוסי לכת. אף על פי שקיים חשש שהרמאי, פירושו הגזול, יאכל טבל, אומר רבי יוסי, אין אנו אחראים לו. זה בניגוד לתנא קמא, שמסתמך על האמרה, "חזקה על חבר שאין מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן" <sup>19</sup>. טענת רבי יוסי היא, שאין כאן החבר "מוציא מתחת ידו", כי מה שהוא נותן לפונדקית נשאר שלו, הוא רק פקדון בידה, ואם היא לוקחת ממנו לעצמה, גזל הוא בידה.

"כל הגשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין, ואלו נשבעים ונוטלין: השכיר והנגזל, והנחבל, ושכנגדו חשוד על השבועה" <sup>20</sup>. "ושכנגדו חשוד על השבועה כיצד... ואפילו שבועת שוא... שכנגדו נשבע ונוטל, היו שניהם חשודין, חזרה שבועה למקומה, דברי רבי יוסי, רבי מאיר אומר: יחלוקו" <sup>21</sup>. נמצא גם נוסח הפוך <sup>22</sup> "דברי רבי מאיר, רבי יוסי אומר יחלוקו", וגם הנוסח: "חזרה שבועה למקומה, רבי יוסי אומר יחלוקו" <sup>23</sup>. לפי שיטת רבי יוסי, הנוסח שלנו שהוא נוסח רוב כתבי היד והדפוסים שבידינו, מתקבל יותר על הדעת. הדין "ממון המוטל בספק חולקים" <sup>24</sup> תופש במקרה שיש ספק אוביקטיבי למי שייך הממון. אין לבית דין ואולי אף לצדדים האפשרות לברר את הבעלות על הממון, והספק נשאר "עד שיבוא אליהו" שפותר את כל הספקות. באין לו אפשרות לעשות צדק, בית הדין עושה כעין פשרה,

וחולקים. במקרה שלפנינו, אף על פי שהשופטים אינם יודעים למי שייך הממון, שני המתדיינים יודעים היטב, מי הצודק בטענת הבעלות. לכן כשאנו פוסקים יחלוקו, ודאי הוא שאחד מהם מפסיד ממונו על ידי הפסק שלנו, שעה שחברו "הרמאי", מרוויח מה שלא מגיע לו. כאן בהחלט יש מקום לטענת רבי יוסי "מה הפסיד הרמאי?". להפך, לא רק שלא הפסיד, אלא גזל מן האחר. מול פסקו הברור של רבי מאיר: "יחלוקו" עומדת האמרה של רבי יוסי: "חזרה השבועה למקומה". מפרשי המשנה חולקים בגמרא<sup>26</sup> על מובנה להיכן חזרה השבועה. "אמר רבי אמי, רבותינו שבבבל אמרו חזרה שבועה לסיני". רש"י: "לשבועת הר סיני שהשביע הקדוש ב"ה את ישראל על לא תגוול והוא יפרע מן הכופר ממון לחבירו, אבל בית דין אין נזקקין לא לשבועה ולא לפירעון". רבותינו שבארץ ישראל אמרו חזרה שבועה למחוייב לה"; רש"י: "על זה שהודה במקצת וכיון שאינו יכול לישבע שהרי חשוד הוא, ישלם". המסקנות של שני הפירושים מנוגדות קוטבית זו לזו. בכל אופן, ניסוחו של רבי יוסי, שבפירושו מתקשים האמוראים, מזכיר לנו את ניסוחו בבבא מציעא הנ"ל<sup>1</sup>, ואנו שומעים ברור, את שיטתו גימה של צדק עליון.

- |    |                          |    |                      |
|----|--------------------------|----|----------------------|
| 1  | בבא מציעא פרק ג' מ"ב.    | 2  | שבועות פרק ח' מ"א.   |
| 3  | בבא מציעא פרק ג' מ"ד—ה'. | 4  | שם.                  |
| 5  | בבא מציעא דף ל"ו ע"א.    | 6  | בבא בתרא פרק י' מ"ו. |
| 7  | בבא בתרא דף קע"א ע"א.    | 8  | שם ע"ב.              |
| 9  | משלי כ"ב ז'.             | 10 | בבא בתרא פרק ב' מ"א. |
| 11 | שם מ"י.                  | 12 | בבא בתרא דף כ"ה ע"ב. |
| 13 | בבא בתרא פרק א' מ"ג.     | 14 | גטין פרק ה' מ"ח.     |
| 15 | גטין דף ס"א ע"א.         | 16 | שם.                  |
| 17 | דמאי פרק ז' מ"ג.         | 18 | שם פרק ג' מ"ה.       |
| 19 | פסחים דף ט' ע"א.         | 20 | שבועות פרק ז' מ"א.   |
| 21 | שם מ"ד.                  | 22 | רמב"ם.               |
| 23 | כ"י מינכן.               | 24 | בבא קמא דף מ"ו ע"א.  |
| 25 | שבועות דף מ"ז ע"א.       |    |                      |